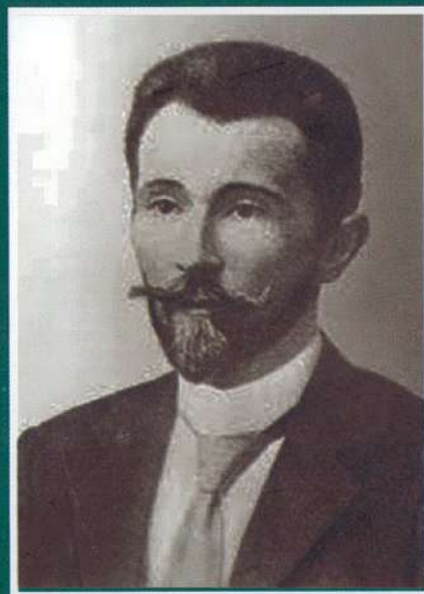
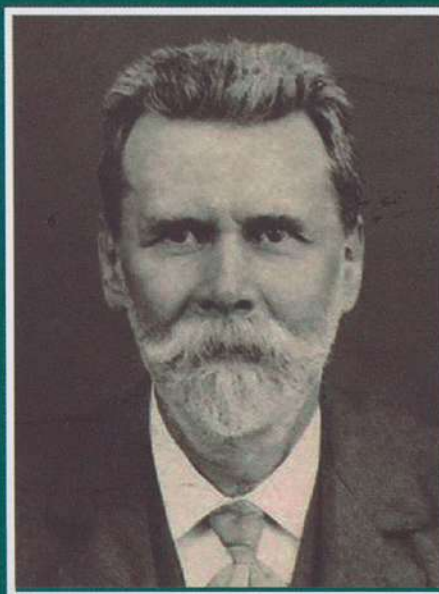
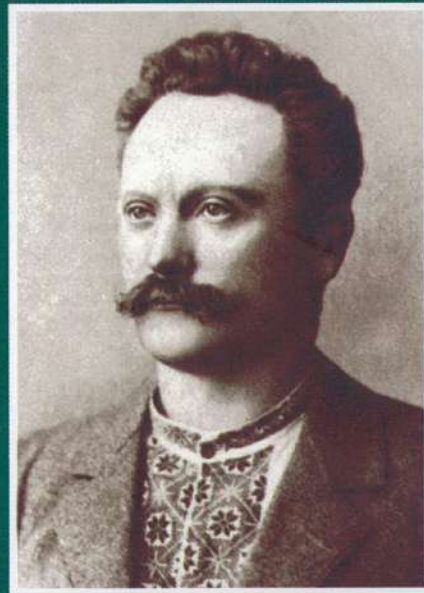

Михайло ГЛУШКО

НАРОДОЗНАВЧІ СТУДІЇ
В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
(1895-2020)

Михайло ГЛУШКО

НАРОДОЗНАВЧІ СТУДІЇ
В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
(1895-2020)

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
Ukrainian Scientific Library of SSS, Number 52

ГРУПТА ПІСЬМЕНІВ

Михайло ГЛУШКО

НАУКОВО-БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
(1895-2020)

**ETHNOGRAPHIC STUDIES
AT SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
(1895-2020)**

ARTICLES AND MATERIALS

Lviv -2022

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
Українська наукова бібліотека НТШ. Число 52

Михайло ГЛУШКО

**НАРОДОЗНАВЧІ СТУДІЇ
В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
(1895-2020)**

СТАТТІ ТА МАТЕРІАЛИ

Львів -2022

УДК [39:061.2(477)НТШ]“1895/2020”
Г 55

Г 55 Михайло Глушко. Народознавчі студії в Науковому товаристві імені Шевченка (1895–2020): Статті та матеріали. – Львів, 2022. – 664 с. – (Серія: Українська наукова бібліотека НТШ. – Число 52)

H 55 Mykhailo Hlushko. Ethnographic Studies at Shevchenko Scientific Society (1895–2020): Articles and materials. – Lviv, 2022. – 664 p. – (Series: Ukrainian Scientific Library of SSS. – Number 52).

Пропонований збірник включає дослідження, опубліковані в різних виданнях України, деякі – з виправленнями й уточненнями. Наукові студії стосуються історії діяльності Етнографічної комісії, організації і проведення науково-пошукових експедицій її членів у 1895–1940 роках, підготовки і друку серійних народознавчих видань (“Етнографічного збірника”, “Матеріалів до українсько-руської етнології”), інтерпретації різних наукових дисциплін (етнографії, етнології, фольклористики, антропології), стану дослідження окремих ділянок традиційно-побутової культури українського народу, невідомих і маловідомих сторінок життєвого шляху та наукових звершень українських етнологів, фольклористів, антропологів та істориків, їхньої творчої співпраці з Науковим товариством імені Шевченка тощо.

Для етнологів, фольклористів, антропологів, істориків, культурологів та всіх, хто цікавиться історією розвитку народознавчих знань у Товаристві.

The offered collection includes studies published in various publications of Ukraine, some of them with corrections and clarifications. Scientific studies concern activities history of Ethnographic Commission, arrangement and conduct of research expeditions of its members in 1895–1940, preparation and printing of serial ethnographic publications (“Ethnographic Collection”, “Materials for the Ukrainian-Ruthenian Ethnology”), interpretation of various scientific disciplines (ethnography, ethnology, folkloristics, anthropology), research of certain areas of traditional culture of the Ukrainian people, unknown and little-known pages of life and scientific achievements of Ukrainian ethnologists, folklorists, anthropologists, and historians, their creative cooperation with Shevchenko Scientific Society, etc.

For ethnologists, folklorists, anthropologists, historians, culturologists, and anyone interested in history of ethnographic knowledge in the Society.

UDK [39:061.2(477)SSS]“1895/2020”

Надруковано за ухвалою
Видавничої ради Наукового товариства імені Шевченка в Україні

Видання здійснено коштом автора

Copyright © 2022 by Михайло Глушко
Усі права застережено
Відтворювати будь-яку частину цього видання у будь-якій формі
та в будь-якій спосіб без письмової згоди правласника
заборонено

ISBN ISBN 978–617–7546–13–8

© Глушко М., 2022

150-річчю
заснування Наукового товариства імені Шевченка у Львові
й 125-річчю
створення Етнографічної комісії
присвячується

Інститут української етнології
 Львівського національного університету імені Івана Франка
 Львів, Україна

Інститут української етнології
 Львівського національного університету імені Івана Франка
 Львів, Україна

ЗМІСТ

Передмова	11
Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1895–1940): персональний склад, функції	17
Народознавчі дисципліни в дослідженнях Наукового товариства імені Шевченка: дефініції і предметний засяг	56
“Матеріяли до українсько-руської етнології” – історичне видання Наукового товариства імені Шевченка у Львові (до 120-річчя початку друку)	90
“Етнографічному збірнику” – 125 років: з історії задуму і початку видання	117
Перша комплексна наукова експедиція українських народознавців	135
Антропологічні студії в Науковому товаристві імені Шевченка у Львові (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.)	153
Дослідження традиційного будівництва у Науковому товаристві імені Шевченка (кінець XIX – початок XXI ст.)	180
Традиційні весільні звичаї та обряди українців у дослідженнях членів Наукового товариства імені Шевченка	192
Наукові зв'язки викладачів історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка з Науковим товариством імені Шевченка в Україні (1989–2013)	201
Михайло Грушевський – ініціатор і організатор етнографічних досліджень у НТШ у Львові	242

Володимир Гнатюк – біля джерел формування українознавства	254
Іван Раковський – дослідник антропологічних рис Тараса Шевченка	268
Михайло Зубрицький – діяльний член Наукового товариства імені Шевченка у Львові	276
Невідомі автографи епістолярної спадщини Михайла Зубрицького	306
"Туцувщина" Володимира Шухевича – віддзеркалення загального стану українського народознавства наприкінці XIX – на початку XX ст.	323
Співпраця Василя Доманицького з Науковим товариством імені Шевченка у Львові	332
Хто ж записав "Народний календар у Ровенському повіті Волинської губернії"?	345
Листування Василя Доманицького з Іваном Кривецьким	368
Маловідоме дослідження Марка Грушевського	377
З історії малої прози Марка Грушевського	393
Невідомий Андрій Веретельник	402
Науковий доробок Зоряни Болтарович (до 60-річчя з дня народження)	413
"Для України жити!" (До 70-річчя з дня народження Григорія Дем'яна)	421
Роман Кирчів – невтомний член НТШ в Україні	446
Листування Романа Кирчіва і Григорія Дем'яна	460
Наукова співпраця професора Миколи Крикуна з Науковим Товариством імені Шевченка в Україні (1989–2013)	535

Мирослав Мороз – етнограф і фольклорист (до 80-річчя з дня народження)	552
Народознавець Архип Данилюк у публікаціях сучасників	560
Кримський Аг. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного: відтворення з авторського макету 1930 р. / Автор передм. А. Ю. Чабан. – Черкаси: "Вертикаль", Видавець ПП Кандич С. Г., 2009. – XVI + 438 + 10 с., іл.	571
Неоревізіонізм в українському народознавстві: Марко Грушевський, Зенон Кузеля. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. – Репр. вид. 1906 р. – К.: Інтелектуальна книга, 2017. – Ч. 1. – VIII + VI + 220 с. – (Сер.: Етнологія для дорослих); Репр. вид. 1907 р. – К.: Інтелектуальна книга, 2017. – Ч. 2. – [28] + XXIII + 144 с. (Сер.: Етнологія для дорослих)	584
Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали: У 3 т. / Редкол.: Франк Сисин (голова) та ін. – Львів: Літопис, 2013. – Т. 1: Наукові праці. – 609 с.; 2016. – Т. 2: Матеріали до біографії. – 613 с.; 2019. – Т. 3: Газетні публікації, етнографічні та архівні матеріали. – 1023 с.	593
Важлива історіографічна праця: Конта Р. М. Етнологічні дослідження в Науковому товаристві імені Шевченка у Львові (1892–1940 рр.): історіографія. – Київ: VADEX, 2014. – 454 с.	619
Показчик імен	627
Список опублікованих статей і матеріалів	651
Список тематично споріднених наукових, науково-популярних та енциклопедичних статей, які не увійшли до збірки й опубліковані у виданнях, що не належать НТШ в Україні.	655
Список наукових і енциклопедичних праць, опублікованих у виданнях НТШ в Україні	659

фахівців гуманітарного профілю. Відповідні аспекти, власне, і становлять основний предмет запропонованого збірника, яким автор спробував заповнити окремі маловідомі чи невідомі сторінки яскравої історії поступу українського народознавства в межах діяльності першої народної академії наук (1895–2020).

Початкова дата вміщених у збірці статей і матеріалів із ділянки науково-пошукової роботи членів Товариства загалом й Етнографічної комісії зокрема збігається з роком публікації першого тому "Етнографічного збірника" (1895), кінцева дата – з роком оприлюднення найновішої нашої розвідки, що стосується досліджуваної теми. 2020 рік є важливою датою також з погляду розвитку народознавчих знань – засвідчує 125-річну тяглість традицій, закладених представниками першої всеукраїнської академічної інституції. Більшість розвідок написано й оприлюднено впродовж останнього десятиліття, деякі з них – ще раніше, окремі – майже три десятиліття тому. Інакше кажучи, тим і цікава творчість дослідника, що не завжди він знає підсумковий результат своєї науково-пошукової стежини, навіть тоді, коли добре видно "світло в кінці тунелю".

Перші відомості про народознавців НТШ у Львові автор почав збирати в 1993 році. Саме тоді підготовлено невелику за обсягом розвідку та бібліографію праць голови Етнографічної комісії, першої українки, що стала доктором історичних наук зі спеціальності "етнологія", Зоряни Болтарович (1935–1992), яка завчасу відійшла у засвіт і не зреалізувала значну частину своїх творчих задумів. Згодом спеціально студіював звивистий життєвий шлях і наукові зацікавлення дійсних членів відновленого в Україні Товариства, членів Етнографічно-фольклористичної секції та Фольклористичної комісії Григорія Дем'яна (1929–2012) і Романа Кирчіва (1930–2018). До уродин першого з них була приурочена масштабна стаття "Для України жити!" (1999), другого – розвідка "Роман Кирчів – невтомний член НТШ в Україні" (2010). Обоє відомих учених й активних громадських діячів об'єднала наша публікація "Листування Романа Кирчіва і Григорія Дем'яна" (2000) – про їхню тривалу дружбу й обопільну співпрацю на ниві україністики – літературознавства, фольклористики, етнографії та інших галузей гуманітарних знань.

Готуючи ці дослідження, автор намагався якомога повніше з'ясувати творчий внесок кожного з науковців у розвиток сучасної україністики. До цього зобов'язувала нас і особиста важлива обставина: без довголітнього наставництва обох учених навряд чи автора цього видання цікавили б на професійному рівні різні наукові проблеми української історії, етнології, фольклористики та антропології, тим паче традиційна культура і побут інших етнічних спільнот. Водночас, готуючи збірник статей і матеріалів про

розвиток народознавства в НТШ, ми свідомо не включили до нього інші публікації про Г. Дем'яна та Р. Кирчіва, які становлять частину запропонованих праць чи повторюють їх зміст або мають суто енциклопедичний характер.

Переломним моментом у розширенні й опануванні тематики наукових зацікавлень, пов'язаних з історією НТШ у Львові загалом і Етнографічної комісії зокрема, став для нас 2008 рік. Саме тоді якогось весняного вечора зателефонував тогочасний голова НТШ в Україні Олег Купчинський і запропонував узяти участь у Сьомому конгресі Міжнародної асоціації українців, а саме – в роботі Секції, де планували всебічно розглянути різні сфери діяльності Товариства. Його пропозиція не була великою несподіванкою, оскільки на засіданнях Президії наукової громадської інституції, до якої належав і автор цих рядків, уже неодноразово обговорювали результати попередніх наукових форумів (Четвертого, П'ятого і Шостого), організованих Міжнародною асоціацією українців. Вона була слухною також із погляду іншого нашого статусу в науково-дослідній громадській організації – тривалим очільництвом Етнографічної комісії (1992–2008), яка відновила свою діяльність в Україні в 1990 році. Отже, не роздумуючи довго, ми охоче пристали на пропозицію О. Купчинського і відразу почали розмірковувати над своїм запланованим виступом. Зважаючи на цілу низку білих плям у історії функціонування спеціалізованої науково-дослідної одиниці (Етнографічної комісії), запропоновано організаторам Сьомого конгресу Міжнародної асоціації українців проблемну тему "Маловідомі й дискусійні аспекти з етнографічної діяльності НТШ".

Міжнародний конгрес українців відбувся 24–29 червня 2008 року в Києві. Тоді ж засідала і Секція "Наукова спадщина НТШ (до 135-річчя створення Товариства)". Однак із об'єктивних причин автор запропонованого збірника не зміг відвідати столицю України і взяти участь у роботі цього наукового форуму. Після його завершення виникла невизначеність із друком підготовлених дослідниками матеріалів. Відтак, коли стало очевидним, що ні організатори Міжнародної асоціації українців, ні керівництво НТШ в Україні не планують їх видавати, ми оприлюднили свою проблемну розвідку у матеріалах Міжнародної наукової конференції, приуроченої до 40-річчя заснування Національного музею народної архітектури та побуту України¹. Ці матеріали вийшли друком синхронно з іншими нашими статтями, у яких порушені в 2008 році дослідницькі аспекти вже були

¹ Глушко М. Маловідомі і дискусійні аспекти з етнографічної діяльності НТШ // Народна культура України: традиції і сучасність. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України. – Київ, 2010. – С. 171–182.

успішно розв'язані. Зокрема, готуючись до Міжнародного конгресу українців, автор планував обговорити три проблемні питання: 1) роль Михайла Грушевського в заснуванні Етнографічної комісії і двох народознавчих видань – "Етнографічного збірника" та "Матеріалів до українсько-руської етнології"; 2) предметний засяг етнографії й етнології у дослідженнях НТШ у Львові; 3) початок вживання терміна "фольклор" в українській науці, його первісне значення та інтерпретація членами Товариства.

Найперше з'ясовано історію вживання терміна "фольклор" в українській науці². Паралельно з цим питанням ми шукали відповідь і на два інші питання, порушені в підготовленій до Сьомого конгресу Міжнародної асоціації українців доповіді. Так з'явилися статті "Михайло Грушевський – ініціатор і організатор етнографічних досліджень в НТШ" (2010), яку пропонуємо читачам цього збірника, та розвідка про дефініцію і предмет етнології у НТШ у Львові наприкінці XIX – у 30-х роках XX ст.³ Із результатів останньої публікації і статті про слово "фольклор" постала об'ємна узагальнювальна стаття про дефініції і предметний засяг народознавчих дисциплін у дослідженнях членів Товариства, опублікована 2010 року в "Записках Наукового товариства імені Шевченка" (т. 242).

Новий етап освоєння народознавчої тематики, пов'язаної з діяльністю Товариства, сягає початку підготовки першого і наступних томів "Енциклопедії НТШ". Опрацьовуючи гасла, які безпосередньо стосуються життєвого і творчого шляху провідних українських учених (передусім антропологів, етнологів та фольклористів) загалом і членів Етнографічної комісії зокрема, їхніх дослідницьких звершень тощо, ми зіткнулися з неабиякими проблемами: з одного боку, з доволі значними прогалинами в біографіях багатьох із них, з іншого – з поверховим і суб'єктивним висвітленням їхнього творчого доробку в науковій літературі. Особливо часто в розвідках бракувало достовірних відомостей про співпрацю того чи того етнографа (антрополога, фольклориста) кінця XIX – першої третини XIX ст. з НТШ у Львові, а також про персональний склад, організаційно-правові засади діяльності Етнографічної комісії в різні історичні періоди й т. ін. Заповнити ці прогалини можна було лише одним способом – залучивши якомога

ширше коло архівних і опублікованих джерел. Так з'явилися окремі статті про Етнографічну комісію як провідний осередок студіювання традиційно-побутової культури і народної творчості українців, проведення першої комплексної народознавчої (етнографічно-антропологічної) експедиції на території Бойківщини в 1904 році, низку організованих і профінансованих НТШ у Львові польових антропологічних досліджень на початку XX ст., підготовку і друк серійних народознавчих видань "Етнографічний збірник" та "Матеріали до українсько-руської етнології", вивчення традиційного будівництва та народної весільної обрядовості українського народу тощо. З цієї самої причини автор вивчав окремі аспекти життєвого шляху і науково-пошукової діяльності Андрія Веретельника (1881-?) та Марка Грушевського (1865-1938).

Низка статей і матеріалів визріла під час підготовки до різних міжнародних і всеукраїнських наукових зібрань учених – конференцій та конгресів. Ідеться про невідомі чи маловідомі сторінки дослідницької діяльності антрополога Івана Раковського (1874-1949), літературознавця, історика, етнографа і фольклориста Василя Доманицького (1877-1910), етнолога та музеєзнавця Архипа Данилюка (1941-2008). Основою розвідки про бібліографа, літературознавця й етнолога Мирослава Мороза (1923-2006) слугувала доповідь, виголошена в 2003 році на урочистій Науковій академії, яку організувало Товариство з нагоди 80-літнього ювілею українознавця. Натомість ідею про наукові зв'язки викладачів історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка з відновленням в Україні НТШ у 1989-2013 роках реалізовано з нагоди відзначення 75-річчя діяльності цього структурного підрозділу Франкового університету. Тоді ж, з'ясувавши ступінь співпраці факультетських колег із Товариством у незалежній Україні, вдалося познайомити читачів із творчими звершеннями відомого українського археографа та історика, дійсного члена НТШ в Україні Миколи Крикуна. З новітньою вітчизняною етнологією його тісно пов'язує широка дослідницька тематика, передусім ґрунтовне студіювання історії заселення українських етнічних земель у XV-XVIII ст., тогочасні демографічні процеси, розвиток сім'ї (великої патріархальної і малої) тощо. Підготовка до друку факсимільного видання монографічної праці "Туцульщина" Володимира Шухевича (1849-1915) змусила нас оцінити її з позиції наукових здобутків сучасних українців.

До вивчення деяких аспектів життєвого шляху та співпраці з НТШ у Львові його дійсного члена Михайла Зубрицького (1856-1919) нас спонукало, зокрема, критичне студіювання нещодавно опублікованої тритомної збірки творів ученого і матеріалів про нього. До запропонованого видання

² Глушко М. Фольклор: початок вживання терміна в українській науці та його значення // Народна творчість та етнографія. – 2008. – № 6. – С. 12-23. Через два роки публікацію продублювало філологічне видання Львівського національного університету імені Івана Франка: Глушко М. Початки вживання терміна "фольклор" в українській науці та його значення // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – Вип. 43. – С. 117-131.

³ Глушко М. Етнологія: дефініції і предмет студій у НТШ (кін. XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Народознавчі зошити. – 2010. – № 5-6. – С. 707-714.

включаємо також нашу "реакцію" на вихід у світ довгоочікуваної монографії Агатангела Кримського "Звенигородщина..." і на так зване факсимільне видання відомої етнографічної праці Марка Грушевського "Дитина в звичаях і віруваннях українського народу", а також історіографічної монографії професора Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Ростисла Конти про етнологічні дослідження у Товаристві упродовж 1892–1940 років.

Словом, уміщені в запропонованому збірнику статті й матеріали стосуються загальної діяльності Етнографічної комісії в 1898–1940 роках, організації і проведення польових науково-пошукових (етнографічних, антропологічних та фольклористичних) експедицій до Другої світової війни, видавничої діяльності НТШ у Львові в царині етнографії та фольклористики, науково-дослідницької праці його провідних і рядових членів у різні історичні періоди (кінець XIX – 30-ті роки XX ст., 1990–2020 рр.), наукової співпраці народознавців із Товариством, критичного аналізу деяких народознавчих видань у незалежній Україні, які безпосередньо пов'язані з організаційною, видавничою та дослідницькою діяльністю НТШ у Львові, тощо.

Водночас збірник статей і матеріалів "Народознавчі студії в Науковому товаристві імені Шевченка (1895–2020)" не претендує на вичерпне висвітлення порушених у ньому питань і дискусійних проблем. Очевидно також, що значна кількість дослідницьких аспектів, маловідомих чи й зовсім невідомих сторінок з історії народознавчої діяльності Товариства, творчості багатьох його дієвих членів і симпатиків тощо залишилася поза увагою. Заповнити їх може наступне покоління українських етнологів, скориставшись, сподіваємося, і результатами цієї скромної праці.

Насамкінець мусимо звернути увагу читачів на наявність у тексті запропонованого збірника однієї вимушеної деталі – різне найменування першої української наукової інституції, яке склалося історично. Зокрема, якщо йдеться про діяльність Товариства в 1895–1940 роках, уживаємо його тогочасну офіційну назву – Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Цю саму назву присвоїли науковій установі після відновлення її діяльності в незалежній Україні (1989). У 1997 році громадська наукова інституція набула всеукраїнського статусу, тож її почали офіційно найменувати Науковим товариством імені Шевченка в Україні. Нарешті, якщо в тексті мовиться про працю того чи іншого народознавця в Україні та поза її межами, тобто в інших відділах (у НТШ Америки, НТШ Європи, НТШ Канади чи в Австралійському НТШ), а також про діяльність Товариства в різні історичні періоди, тоді вживаємо назву установи без зазначення основного місця її розташування – Наукове товариство імені Шевченка.

ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ (1898–1940): ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД, ФУНКЦІЇ

XXXXXXXX XX XXXXXXXX

З відновленням 21 жовтня 1989 року Наукового товариства ім. Шевченка у Львові українські фахівці різного профілю відразу активізували студіювання його діяльності в минулому. Уже через п'ять місяців після цієї події відбулася Перша наукова сесія Товариства з промовистою назвою "Наукове товариство ім. Шевченка і українське національне відродження", під час якої вчені висвітлили різні світлі й трагічні сторінки історії першої української "самодіяльної академії наук", окреслили велике коло проблемних питань в українознавстві, намітили завдання для розвитку й утвердження реальної і незалежної наукової праці в Україні¹.

Через місяць (23 листопада 1989 р.) в актовому залі Львівського відділення ІМФЕ ім. М. Т. Рильського АН УРСР (нині – Інститут народознавства НАН України) відбулися організаційні збори Секції етнографії та фольклористики, а 2 березня 1990 року на засіданні Президії НТШ у Львові до Етнографічної комісії було прийнято 21 звичайного члена, до Комісії фольклористики – 9 звичайних членів². Тоді, власне, і був покладений початок нового етапу наукового дослідження різносторонньої праці етнографів і фольклористів, які творили в 1898–1940 роках.

¹ Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження. Перша Наукова сесія НТШ: Доповіді, повідомлення, матеріали (Березень, 1990). – Львів, 1992. – 221 с.

² Хроніка Наукового товариства ім. Т. Шевченка: 1989–1990 роки / Ред. і уклад. О. Романів. – Львів, 1993. – Ч. 82. – С. 83–84.